

jon a földi lét útvesztőiben. Az ősi gnózis különös története nélkülözhetetlen segítséget nyújt a mai olvasónak ahhoz, hogy felismerhesse és valós értéke szerint kezelhesse a gnózis különféle jelenkori megnyilvánulását. Gödriné Sylveszter

Réka és Tunyogi Lehel abban sietett a magyar érdeklődők segítségére, hogy jól olvasható szöveget készített a holland eredetiről készült angol fordítás alapján.

Kállay Dezső

Hiánypótló mű

A hollandiai Juhász István Alapítvány új könyvvel adományozta meg a magyar olvasóközönséget. Hiánypótló műről van szó az anyanyelvű protestáns irodalomban, hiszen eddig az érdeklődők csak Giacomo Filoramo: *A gnoszticizmus története* című kézikönyvéhez juthattak hozzá, melyet a szegedi római katolikus Paulus Hungarus/Kairos kiadó adott közre 2000-ben, Dobilán Katalin fordításában. Tunyogi Lehel kampeni tanulmányútja alkalmával ismerte meg Riemer Roukema professzor könyvét. Mint jó peregrinus hozta haza magával a fordítás ötletét 2008-ban. Egy év alatt sikerült befejeznie az átültetés feladatát Gödriné Sylvester Réka közreműködésével.

Riemer Roukema professzor gnoszticizmusról szóló könyve 1998-ban jelent meg először holland nyelven, majd egy év múlva angol tolmácsolásban a közismert SCM Press egyetemi könyvkiadónál. A kampeni újszövetséges teológus témaválasztása nem volt véletlenszerű, hiszen a második világháború után az utrechti teológia két nemzetközileg is ismert tanára, van Unnik és Quispel professzorok résztvettek a Nag Hammadi gnosztikus könyvtár anyagának a feldolgozásában. A tudományos világ számára ez a lelet olyan jelentőségű volt, mint a holt-tengeri tekercsek feltárása. Roukema professzor arra vállalkozott, hogy ötven év távlatából összefoglalja az egyiptomi gnosztikus gyűjtemény értékes anyagának a kutatási eredményeit. Miért olyan fontos ennek a vallási irányzatnak az ismerete? Azért, mert szókincsében és fogalom-világában

közeli rokonságot mutat sok újszövetségi irat kifejezéseivel, elsősorban a János és Pál apostol nevéhez fűződő könyvekkel.

A bevezetőben a szerző megvilágítja a „gnózis” és a „gnoszticizmus” fogalmakat. A *gnózis* ismeretet, belátást jelent, mely a legfelső istenségre, a világ teremtésére, a földi élet értelmére, a szellemi megváltás útjára vonatkozik. Ezen ismeret szerint minden emberben létezik egy mennyei mag, egy szunnyadó állapotban levő szikra, mely a legfőbb istenségtől származik. Földi élete folyamán azonban elfelejtkezik erről az isteni eredetről. Az élet célja abban áll, hogy újra felfedezze mennyei származását és kapcsolatba lépjen az istenséggel. Ezt a célt oly módon érhetik el, ha nyitottak az ismeretre, és megtalálják a visszavezető utat. A *gnosztikus* jelző azokra az ókori iratokra vonatkozik, melyeket 1945-ben fedeztek fel Egyiptomban. A *gnoszticizmus* pedig általában azt a vallási-filozófiai irányzatot jelöli, melynek szellemét az iratok tükrözik. A könyv első része bevezetőt tartalmaz a gnoszticizmusról, a különböző gnosztikus tanítókról és csoportokról, mítoszairól, valamint más szövegekről, ill. azok vallási és bölcséleti hátteréről.

Melyek a gnoszticizmus forrásai? Erre a kérdésre kíván a szerző felelni a következő alponban. Elsősorban a *Nag Hammadi könyvtár* könyveit soroljuk ide. Ez a könyvtár 12 kódexet tartalmaz, ezenkívül 38 könyvet. Ezek a kódexek papirusz lapokból állnak és 52 kopt nyelvű művet foglalnak magukba, a legtöbb ezek közül gnosztikus tartalmú. Néhány szöveg is-

merős volt eddig is a tudósok számára, a javarésze azonban ismeretlen. Az iratok szerzői általában újszövetségi személyek: pld. *Tamás evangéliuma*, *Fülöp evangéliuma*, *János titkos könyve*, *Pál apostol imádsága*, *Jakab titkos könyve*, *Jakab jelenései*, *Szilvánusz tanítása*. A többi könyvek szerzői ószövetségi neveket viselnek: *Ádám apokalipszise*, *Seem parafrázisa*, *A nagy Sétb második logosza*, *Melkisedek*. Olyan írókkal is találkozunk, akiknek neve nem fordul elő a Bibliában: *Zosztiános*, *Marsanész*, *Sextus szentenciái*. Más, a könyvben előforduló címek: *Az Igazság evangéliuma*, *Egyiptomiak evangéliuma*, *Beszélgetés a megváltóval*, *A lélek egészségése*, *Az ismeret magyarázata*. A szerzők kiléte ismeretlen számunkra. Az ókorban gyakori volt, hogy az írók álnév alatt közölték írásaikat. Szükséges megjegyezni, hogy a kopt nyelven fennmaradt iratok eredeti nyelve görög volt, keletkezésük kora pedig a Kr. u. 2. és a 3. század. A megtalált kopt kéziratok pedig a Kr. u. 4. századiak.

A források második csoportját a *Gnosztikus Berlińi Kódex* és más kopt szövegek alkotják. Ezeket a kéziratokat a berlini Múzeum egyiptológiai részlege szerezte meg Kairóban 1896-ban. A papirusz kódex négy iratot foglal magában: *Mária evangéliuma*, (*Mária Magdalénáról van szó*), *János apostol titkos könyve*, *Jézus Krisztus bölcsessége*, *Péter cselekedetei*. A kézirat anyagát 1955-ben tették közre. Lehetséges, hogy ezek a művek a Kr. u. 2. századból valók. Az iratok szerzői szintén ismeretlenek.

Két másik gnosztikus tartalmú pergamen kódexet korábban találtak meg, a 18. században: *Codex Askewianus* és *Codex Brucianus*. Az első az ún. *Pistis Sophia* művet tartalmazza, amely azt a beszélgetést írja le, melyet Jézus folytatott a tanítványokkal feltámadása után, akik között jelen volt *Mária Magdaléna* is. A második kódex a *Titok nagy könyvét* foglalja magában, más néven *Jeu két könyve*,

melyben a húsvét utáni Jézus beavatja az apostolokat az igazság ismeretébe. A mű a 3. században született és a mennyei szférát, valamint annak lakóit írja le, ahol Seth előkelő helyet foglal el.

Hogyan viszonyultak az egyházatyák a gnosztikus irányzat térbódtásához?

A második századi keresztyén gyülekezetek egy részében a hívek érdeklődést kezdtek mutatni a gnosztikus ismeretek iránt. Az egyház püspökei, ill. tanítói felismerték ennek a tévtanításnak a veszélyét, és műveikben idézték e bölcselet fő jegyeit és egyben kemény hangon bíráltak azokat. Ezek közül kiemelkedik *Iréneusz*, aki szmirnai származású volt, de később Lyon városában volt püspök 177-ben. Egy öt kötetből álló munkában vizsgálja a gnosztikus tanokat, melynek címe: *Aversus haeresis*. Görög nyelvű írásában *Valentinianus* tanait ismerteti és cáfolja. Feltételezése szerint a gnosztikus irányzat *Simon Mágustól* származik, akit az apostolok cselekedeteiről írott könyv úgy mutat be, mint az ördögi tudományok ismerőjét (ApCsel 8,9). Említésre méltó ezenkívül *Tertullianus* kartágói egyházatyá, aki a 2. sz. végén, ill. a 3. sz. elején élt, aki több művet szentelt a gnosztikus tanok ismertetésére és visszautasítására (*Hermogenesz ellen*, *Valentinianus ellen*). Mindkét tanító értékes információkat közöl a gnosztikus bölcseletről. Ebben a sorban a szerző megemlíti még a római *Hippolytust* (3. sz. első fele), aki *Az eretnekségek cáfolata* című munkájában foglalkozik a tévtanítással. A keleti atyák közül *Alexandriai Kelemen* traktátusai fontosak (2. sz. vége, 2. sz. első fele), aki *Basilides*, *Isidorus*, *Valentinus*, *Corpocrates* és *Heracleon* eretnek tanítók felfogását utasítja el az igaz tanítás alapján.

Ide tarozik a 3. sz.-ban munkálkodó *Origenesz*, aki a *János evangéliumáról írott kommentárjában*, ill. a *Celsus ellen* című apollogetikus jellegű munkájában veszi kritikai vizsgálat alá a gnosztikus tanokat.

Figyelemre méltó, hogy az újabban felfedezett dokumentumok az atyák leírásának hitelességét igazolják. Végül Roukema professzor felvázolja a könyv célkitűzését és beosztását, struktúráját.

A kampeni teológus nem átfogó bemutatót kíván írni a vizsgált vallási irányzatról, hanem elsősorban a gnoszticizmus szellemi hátterére, mozgatórugóira kíván rámutatni. Elsősorban az a kérdés érdekli, hogy honnan származik ez a jelenség? Az írás módszerére nézve azt mondja, hogy a detektívek eljárását alkalmazza, akik a különböző leletek és ok-okozati szálak megfigyelésére és felgöngyölítésére vállalkoznak. Azt szeretné, ha az olvasó vele együtt hatolna be a gnoszticizmus rejtett világába, ezotérikus köreibé és vele együtt fedezné fel a különböző összefüggéseket. Rendre akarja feltárni a gnózis identitását és forrásvidékét. Ha az olvasó betekintést nyer a gnoszticizmus vallási és filozófiai háttérébe, ill. szellemi eredetébe, fel tudja használni ismereteit a gnosztikus szövegek tanulmányozása céljából.

A könyv I. részében a gnoszticizmusról szóló korai tudósításokat vizsgálja, elsősorban az egyházatyák műveiben. Itt ismerkedünk meg a gnosztikus gondolkodás fő kérdéseivel, melyek elsősorban a világ teremtésére, a Teremtő kilétére, az angyalokra, a bűn eredetére, a szenvedés okára, az ember kilétére, testi és lelki felépítésére, földi hivatására, az élet céljára, a megváltásra, ill. a megváltó személyére irányulnak. Egyben felvázolja az ún. gnosztikus mítoszt, a különböző szerzők művei alapján. A II. részben gnosztikus elemeket, mítoszokat keres az Ószövetségben, a zsidó vallásban, hellenista filozófiában, közelebbről a középplatonista bölcséletben, a misztérium vallásokban és a korai kereszténységben.

A III. részben kívánja rendszerezni a „nyomozás” eredményeit. Más szóval levonja a következtetéseket. Az összesített

tényállás alapján feleletet ad arra a kérdésre, hogy mi a gnózis, mi a gnosztikus vallási jelenség és miben áll a gnoszticizmus rendszere?

Miben áll Roukema professzor könyvének a sajátossága? Abban, hogy nem történeti távlatból szemléli a gnosztikus irányzatot, mint más kézikönyvek, hanem az intertestamentális kor szellemi, vallási világa felől. Ilymódon egy belső képet rajzol arról missziói helyzetről, amelyben először a diaszpóra zsidóság közvetítette az ószövetségi könyvek gondolatait a hellenista világ felé, majd a keresztyén egyház apostolai az evangélium üzenetét a pogány világ felé. Ebben a missziói helyzetben egy hermeneutikai arany szabálynak kellett engedelmessé válniuk, amelyet Pál apostol úgy fogalmaz meg, hogy zsidóvá lettem, görögnek pedig göröggé lettem. Más szóval igénybe kellett venniük annak a szellemi közegnek a kifejezésvilágát, vallási, filozófiai fogalomrendszerét. Mindezt azonban olymódon, hogy az igénybevett fogalmakat új tartalommal töltötték meg.

Nagyon találónak érzem a könyv azon következtetését, melyet A. Harnack szavaival fogalmaz meg: *A gnoszticizmus a kereszténység erős elvilágiasodását, hellenizálódását jelenti.* Hálásak lehetünk mind a szerzőnek, mind a fordítóknak, hogy a magyar olvasó bepillantást nyerhet abba a vallási, szellemi világba, amelyben a Jézus Krisztusról szóló evangélium hirdettetett a föld végső határáig.

Geréb Zsolt